

Ilmar Priimets — lumeleopard

Nagu alati maandus kell 10.15 Tallinna lennuväljal reisilennuk, mis oli läbi teinud pika teekonna Taškendist. Teiste reisijate seas väljus lennukist «Talleksi» peakonstruktori asetäitja Ilmar Priimets. Kuid seekordne eemalolek kodulinnast polnud seotud mitte meie kuulsa ekskavaatoritehase töösajadega, vaid kahe Pamiiris ja Tjan-Sani kõrgmäestikust vee-detud kuuga. Meistrikandidaat Ilmar Priimets on juba aastaid «Kalevi» vabariikliku alpinismisektsiooni esimees, paljude Eesti mägironijate kõrgmäestikuekspeditsioonide juht, aktiivne alpinist. Nüüd saabus ta Tallinna Eesti esimese lumeleopardina.

Mida tähendab alpinismis «lumeleopard» ja miks selline tiitel nii ihaldatav ja austav on?

Meie maal on neli mäetippu, mille kõrgus üle 7000 meetri. Need on Kommunismi (7495 m), Võidu (Pobeda) (7439 m), Lenini (7134 m) ja J. Korženevskaja tipp (7105 m). Kõigi nende nelja mäetipu alistamine annabki õiguse sellele kõr-

get sportlikku klassi märgistavale tiitlile, mis kehtestati Nõukogude Liidus juba veerandsada aastat tagasi. Et neljast mäehiiglasest kolm (Kommunismi, Lenini, Korženevskaja tipp) asuvad Pamiiri suhteliselt hästi ligipääsvates kohtades, on ettevalmistused viimaste vallutamiseks mõnevõrra lihtsamad. Nii sooritasid eesti alpinistid oma esimese kõrgmägede vallutusretke Peeter Varepi juhtimisel juba 1965. aastal, tõustes edukalt Lenini mäetipu kõrgeimasse punkti. Tipualistajate hulgas oli ka 30-aastane Ilmar Priimets.

Viis aastat hiljem, tähistades Eesti NSV 30-ndat aastapäeva, viis P. Varep vabariigi alpinistide paremiku taas Pamiiri. Siht — J. Korženevskaja ja Kommunismi mäetipu vallutamine. Ka see üritus läks korda — mõlemad tipud alistati. Teiste kolmveerandleopardide hulgas oli jällegi Ilmar Priimets. Ja siis jäi veel Võidu mäetipp...

13 aastat ekspeditsioone ja mäkketõuse, õnnelikke ja traagilisi, võitjarõõme ja kaotaja-

kibedust — kõike seda tuli läbi elada Ilmar Priimetsal, kes vahepeal oli valitud «Kalevi» vabariikliku alpinismisektsiooni esimeheks. Kuid eesmärk — Võidu tipp — oli endiselt silme ees. Neil aastail toimusid Priimetsa juhtimisel eesti alpinistide ekspeditsioonid Edela-Pamiiri (1973), uuesti Lenini tipule (1974), Alai ahelikku (1977), kus rea esmatõusude tulemusena anti nimetutele tippudele J. Kreuksi, J. Anveldi, A. Tisleri, Eesti Tööraha Kommuuni nimi. Aastail 1975—76 osales grupp eesti alpinistide (A. Sulg, E. Agasild, I. Priimets, V. Vets, M. Mändlo) filmistuudio «Gruziafilm» mängufilmis «Mäetipp», täites nii suuremaid kui ka pisiosi.

1978. aastast on Ilmar Priimets olnud rahvusvahelises alpinismilaagris «Pamiir» (International Mountaineering Camp «Pamirs») instruktoriks. Töö selles laagris avardas võimalusi ka oma võimete täiustamiseks. Ja nii võiski Ilmar Priimets enne Võidu tipule minekut rahuldustundega konstateerida: Pamiiri seits-

metuhandeliste mäehiiglaste tippudele oli ta ühtekokku tõusnud kümme (!) korda: neljal korral Korženevskaja (7105 m) tippu, kolmel korral Kommunismi (7495 m) ja Lenini (7134 m) mäe tippu. Ka üleliidulise mõddupuuga võttes on see rohkem kui soliidne tulemus.

...Mõni päev peale naasmist vestlesime juba Priimetsaga ta kodus, kus pereema Maia oli koduste hõrgutistega asunud taastama abikaasa kaotatud kehakaalu — 12 kilo.

Esmalt ehk mõne sõnaga laagri «Pamiir 83» tänavusest hooajast.

«Instruktorite perele, kelle hulgas ka Tartu Naha- ja Jalatsikombinaadi ehitustöölaine Aaro Aedviir, algas hooaeg laagri töökorda seadmisega. Püstitasime üle saja telgi, ühiste jõududega ehitasime valmis uue sööklahoonne. Peagi jõudsid kohale ka ligi 300 mägironijat 18 maailma riigist, kelle hulgas mitmeid Himaalaja kaheksatuhandeliste vallutajaid. Sveitslaste esotsas saabus vana tuttav kogenud alpinist-giid Hanspeter Ryf, 34-liikmelist Bulgaaria esindust juhtis 1981. aastal üksinda Lhotse (8501 m) tippu jõudnud Hristo Prodanov. Et järgmisel aastal seisab neil ees Everesti vallutamine, oli bulgaarlaste aktiivsus mõistetav: 30 neist tõusid Lenini tipule, 25 Kommunismi tippu ja veel 5 Korženevskaja kõrgeimasse punkti. Nagu näha, vallutas nii mõnigi bulgaaria mägironija hooajal kaks ja enam seitsmetuhandelist mäe. Sellise tulemusega võib edu loota ka

Everestil... Kõrgklassiliseks tuleb samuti pidada jugoslaavlaste tõusu Kommunismi tipu tehniliselt väga rasket Bez-zubkini marsruuti pidi... Üks 22-aastane belglanna on nüüd noorim naisalpinist, kellel on õnnestunud seista Kommunismi mäetipus. Ei jäänud kahjuks tulemata ka õnnetused — hukkus kolm välismaa alpinisti. Kui laviini sattunu traagiline lõpp on veel mõistetav, siis ülejäänud lihtsalt surid marsruutide kergetel lõikudel südamepuudulikkuse tõttu. Viimane fakt räägib sellest, et mägironijate ambitsioonid ületasid nende sportlikud võimed.»

Millal algas ettevalmistus Võidu tipule minekuks?

«Augusti esimestel päevadel lõppes rahvusvaheline laager ja siis komplekteeriti 17-st instruktorist koosnev rühm. Võeti neid, kes vähemalt viis aastat on laagris töötanud. Treenituse tase oli kõigil kõrge — juhendades oli instruktoritel korduvalt tulnud tõusta seitsmetuhandeliste tippudele. Ise olin käinud ära Korženevskaja ja koos Aaro Aedviiruga ka Kommunismi tipus... Everesti vallutajatest tulid meiega kaasa Vladimir Putškov ja Juri Golodov. Viimane pidas statistikat, millest selgus, et keskmiselt on igaüks meist tegelnud alpinismiga 26 aastat ja igapähele 16,7 tõusu seitsmetuhandelistele tippudele, et keskehtlasi on meie grupp 43 aastat vana (noorim 32, vanim 49) ja et meid ootasid kodudes 18 tüdruku ja 13 poega.

10. augustil sõitsime Lenini tipu jalamiit Atšik-Taši orust

Kirgiisia oblastikeskuste Ošsi. Sealt edasi lennukiga Prževalskisse ja edasi helikopteriga baaslaagrisse Inõitšeki ja Diiki liustiku puutepunkti. Majandusmehena tuli kaasa ka Tallinna Noorte Loodus-sõprade Keskmaja töötaja Jüri Treijar, keda II spordijärk ei lubanud veel Võidu tippu (5-b raskuskategooria) tõusta.»

... Võidu mäetipp, maailma kõige põhjapoolsem seitsmetuhandeline, avastati alles 1943. aastal. Seni peeti piirkonna kõrgeimaks Han-Tengri (6995 m) tippu. Tegelikult aga teati mõlemad, ühte Kan-Too (Verine mägi) nime all (praegune Han-Tengri), teist Han-Tengrina (praegune Võidu mäetipp). Segaduse kinnistas peaaegu sajandiks kuuluis maadeuurija P. Semjonov 1857. aastal, andes tolleaegsete orograafiliste andmete puudulik-kuse tõttu Han-Tengri nime mäele, mida kohalikud kirgiisid kutsusid Kan-Tooks... 19. septembril 1938 tõusid Lätimaalt pärit praeguse 88-aastase akadeemiku August Letavelt ekspeditsiooni liikmed L. Gutman, J. Ivanov ja A. Sidorenko Kokšaal-Tau aheliku rübale 6930 meetri kõrgusele, pidades seda avastamata tipuks. Kuid praegune Võidu tipp jäi neist veel 3–5 kilomeetri kaugusele edelasse ning oli ka 500 meetrit kõrgemal. Võidu tipu teadlikku vallutamist alustasid alpinistid alles 1955. aastal. Alma-Ata mägironljad J. Kolokolnikovi eestvedamisel ja Turkestani sõjaväeringkonna sportlased V. Raitseki juhtimisel liikusid erinevaid marsruute pidi. Kahe grupi esmavallutamiskatse kulunes sisuliselt aga võidujooksuks, mis traagiliselt lõppes: 16-st Alma-Ata alpinistist jäi ellu ainult üks — Ural Ussenov. Kuid tuba järgmisel aastal läks kõik korda — Nõukogude alpinismi patriarhi Vitali Abalakovi juhtimisel vallutasid tippu 11 alpinisti, nende seas ka eelmise aasta ainus ellujäänu U. Ussenov...

«14. augustil olime tõusuks valmis.» jätkab Ilmar Priimets. «Instruktorite pere jagunes neljaks telkkonnaks. Minu

kaaslasteks said Everesti vallutanud teeneline meistersportlane Vladimir Putškov Moskvast, harkovlane Vitali Rahtigozin ja leningradlane Oleg Borisjonok. Viimane alustas juba oma 23. (!) tõusu seitsmetuhandelisele mäele. Läksime välja peale lõunat sihiga jõuda Diiki liustikule, marsruudi algusse. Meid tuli saatma Everesti vallutanud moskvalane Eduard Möslovski, kes sinset kanti tundis hästi oma varasematest vallutusretkedest. Ediku nõuanne-tele vaatamata keerasime ikkagi ühe «pöiktänava» võrra varem sisse ja alles pärast 500-meetrilist tõusu avastasime eksituse. Suurt häda sellest muidugi polnud — tegime lihtsalt kasutatud tööd... Järgmisel päeval tõusime väga vara, õigemini tegi seda V. Putškov, kes oli meie telkkonna toidutegija. Toitu jäi minu jaoks küll väheks — võtsime plaanitud kaheksa päeva tarvis kaasa vaid 10 kiloprodukte... Ja juba kell 7 jätkasime. Lund oli seekord Võidu tipu kohta üllatavalt vähe, ja õhtuks jõudsime 5900 meetri kõrgusele, kus ööbisime... Kolmandal päeval tõusime ainult 600 meetrit — mäereljeef läks üha raskemini läbitavaks (murene-nud kaljumarmor). Ka Tjan-San hakkas oma tõelist palet näitama — ilm halvenes, lõikav tuul ähvardas külmumisega. 17. august, retke neljas päev, algas nullnähtavusega. Sadas paksu lund. Paistis, et edasi minna sel päeval ei õnnestu. Et söögivarud olid napid, lükkasime ka einestamise edasi. Kell 14 pärast esimest

söögikorda otsustasime edasi mitte minna. Teatasime sellest ka baaslaagrisse. Muide, meie grupi raadiokutsung oligi «Tallinn». Kuid just siis lakkas lumesadu ja tõus võis jätkuda. Et vahepeal olid kõik telkkonnad jälle kokku saanud, siis jätkati ühiselt. Tõusime sel päeval vaid 300 meetrit. Kohati tuli käia nagu noateral — libisemisele järgnenuks pikk lend... Püsis laviinioht. Enne ööbimist tuli ületada kolmekümne meetri kõrgune kaljusein, mille kaldenurk 80°. Leningradi Ülikooli anatoomia-pedagoog Viktor Baibara, julgestatuna alumiste meeste poolt, ületas selle suurte raskuste ja riskiga. Ülejäänute tõus köitpidi oli juba ohutu. 6800 meetri kõrgusel jääme laagrisse. Telkide ülespanek polnud lihtne, tuul oli veelgi tugevnenud. Oli ka väga külm — arvasime, et ligi kolmkümmend pügalat. Öösel hakkas sadama lund, mis nõlvadelt veeres just meie telgi peale, seda maad vastu rõhudes. Lumme kühveldamine asja ei parandanud. Käisin mitu korda olukorda uurimas ja viimane kord märkas, et lumi on niiske, kleepuv. Tegin ettepaneku suruda seljad vastu telgikülge ja niiviisi oodata lumme tardumist. Istusime sedamoodi üle tunni, ise juba kangeks jäämas. Mu telgikaaslastel polnud algul usku sellesse ideesse. Kuid mõne aja möödudes märkasid ka nemad, et asi võttis ilmet. Lumemass hakkas tasapisi tõepoolest tarduma, moodustades lõpuks meie telki kaitsva jäise barjääri. (Järgneb.)

Maailma kõige põhjapoolsem seitsmetuhandeline — Võidu mäetipp (7439 m).

BORIS NAUMOVI ja JEVGENI OPUHHOVSKI fotod

3

Ilmar Priimets — lumeleopard

3.

«SPORDILEHT» NR. 108 16. SEPTEMBRIL 1983 LK. 2

(Algus eelmises «Spordilehes».)

«Mäelt alla tuiskav lumi käis nüüd telgist üle nagu trampliinist. Magada polnud viga, oli isegi oodatust soojem. Hommikuks oli aga ilm veelgi halvenenud, ja nii tuli retke viies päev veeta paremat ilma oodates.»

Kuulan meie esimese lumeleopardi juttu ja mõtted lendavad rohkem kui kaks aastakümnet tagasi juhtunud traagiliste sündmuste juurde... 1959. aastal oild V. Rätseki juhitud grupi liikmed jõudnud juba 7100 meetri kõrgusele, kust neid abistanud rühm tagasi keeras. Laskunud vaid sadakond meetrit, sai nende jõud otsa. Järgmisel päeval peale SOS-signaale neile appirutanud rühm alustas küll kohe väsinute allavilmist, kuid, jõudnud 6700 meetri kõrgusele, tegi saatusliku vea — otsustas seal päeva puhata. Sel päeval surigi kurnatusest kolm alpinisti. Mäetipp nimega «Võit» oli nõudnud jälle uusi ohvreid. Tema verejanuline kuulsus kasvas veelgi kahel järgneval aastal, mil ekspeditsioonide eesotsas seisis suurte kogemustega mägironija Kirill Kuzmin. 1960. aastal nõudis 5200 meetri kõrguselt vallandunud laviin kümme inimest, järgmisel aastal hukkus veel kolm alpinisti. Kolme aastaga oli hukkunute arv kasvanud 16 inimese võrra, üle-

tades tipuvallutajate arvu pea-aegu kolmekordselt... Murrang tuli alles 1970. aastal, kui kõige karmima seltsmetuhandelise võitjate üldarv jõudis 114-ni. Sel aastal vallutasid Võidu tippu ka kaks naisalpinisti — Ljudmila Agranovskaja Kamtsatkalt ja Galina Rožalokaja Tseljabinskist.»

Kas halb ilm pani teid kahtlema ürituse kordaminekus? Oli ja teie kõigi aeg piiratud, tagasisõidupiletid juba taskus?

«Kahtlused hajutas ilm ise, mis 19. augustil andis järele. Esimesena liikunud alpinismi suurmeistri Boris Studenini grupi jalge alt pääses peagi valla lumelaviin, kuid õnneks see kellelegi häda ei teinud. Kell 11 olime tõusnud Kokšaal-Tau mäeaheliku harjale, Važa Pšavela tippu (6918 m). Eesmärgini jäi veel mäeharjapidi 4–5 kilomeetrit käiku. Ent pärast tunniajalist liikumist pandi harja keskel, 7100 meetri kõrgusel siiski laager maha. Peale puhkust ja lõunasööki otsustasid nii meie kui Studenini grupp, teades Tjan-Sani kapriisset ilma, siiski rünnakut jätkata. Esialgu otsustasime liikuda kella 19-ni ning siis lõplik otsus langetada — edasi

või telkidesse tagasi. Kokkulepitud kellaajal toimus uus nõupidamine. Studenini grupp oli otsustanud tippu vallutada. Ka meie läheme pärast 3:1 hääletust edasi, ainult kogunud Borisjonok kahtleb otsuse arukuses. Ja mitte asjata... Kui seni olime liikunud sügavas lumes, siis nüüd tuli edasi ja ülespoole minna piki jää-

tunud nugateravat harja. Tuli olla ülimalt ettevaatlik. Pealegi hakkas hämarduma. Kell 20 oli küll ohtlik koht seljataga ja tippki näiliselt lähedal, aga oli ka juba päris pime. Uus 3:1 hääletus andis loogilise otsuse tagasi pöörata. Ainus meie grupi edasimineku pooldaja Vitali Bahtigozin liitus Studenini grupiga. Kui kell 21 uuesti möödusime Mustast Obeliskist, kuulsime raadioseansi ajal, et rünnakule läinud grupp on tippu jõudnud. Meie esimesed pääsukesed olid seega päral... Oli imeilus vaikne kuuvalge õõ. Et Must Obelisk on nukker koht sel marsruudil, siis seisatasin ja heitsin pilgu sinna. Kivide alt paistis oma igaveses telkkirstus inimfiguur. Teadsin, et see on Svanetiaat pärit Iliko Gabliaani, grusiinlaste 1961. aasta ekspeditsiooni liige.»

«Panin kohe telgi üles, süütsin priimuse.» meenutas hiljem neid päevi Nõukogudema legendaarne alpinist Miša Hergiani. «Kandsin Iliko sisse, vaatasin üle. Jalad mustad põlvedeni, käed kämmaldest ülespoole. Ja kogu nägu. Alustasin masseerimist, kuigi kõigil oli selge — vaevalt iliko hommikuni elab. Ma hõõrun teda, tema aga sosistab: «Mul on kahju, et sa peatupul ei käinud.» Sokolaadi ajas ta suust tagasi, Joogijanu aga ei saanud tal kuidagi otsa, kogu aeg nõudis vett... Selgus, et seljakoti jätsid nad kõik enne tippu maha. Jõudnud tippu, leidisid nad Abalakovi sedeli. Kirill ja Džumber läksid Jerjohhini sedelilt otsima, Iliko ja Teimuraz aga alustasid täsapisi laskumist. Ilm oli vilets, nähtavus null. Laskudes Kuzmin ja Medzmariašvili leidsid oma seljakoti, Gabliaani ja Kuhljanidze läksid aga neist mööda, leidmata tormis ja piimjas lumemassis õiget teed. Esimesed õõbisid telgis, kus oli toit ja priimuse, teine kõiskond veetis aga õõ ilma kõige selleta... Peatume, ahmime õhku. Džumber astub ligi, silmad pisaraid täis... Otleb: «Iliko rui.» Ta pandi riidesse, siis roomas ta telgist välja, heitis pilgu taevasse ja varises. Oligi kõik. «Mis nüüd ette võtta?» küsis Džumber. «Pole meilegi teab mis minejad.» — «Tuleb päästa elavaid.» vastan. «On selge, et Ilikod me vedada ei jõua. Katke ta kividega... Nii nad ka tegid. Iliko jäi lamama 7000 meetri kõrgusele väikesele kaljulapile raskete kivide alla. Mõnu südant aga rõhuvad niisama rasked kivid ja saavad rõhuma niikaua, kuni pole teda alla toonud ja kodumaa mulda sängitanud...»

«Kell 23 jõudsim rünnaku-laagrisse tagasi. Külma oli käed kangeks võtnud, tuli neid gaa-

Võidu tippu alistamiseks eelnes tõus meie maa kõrgeimasse punkti — Kommunismi tippu (7495 m). ILMAR PRIIMETS seisab kuu tuhande meetri kõrgusel Pamiiri firniplatool.

BORIS NAUMOVI foto

4

Suurte geograafiliste segaduste tekijata, kõrgusest NSV Liidu viies tipp Man-Tengri (8995 m), mis kohalikele elanikele oli ammu teada Kan-too nime all. Alpinistid peavad (naljaga pooleks) plaani tassida seljakottides tippu kive puuduva 5 meetri tarvis, et ka see mägi muuta seitsmetuhandeliseks.

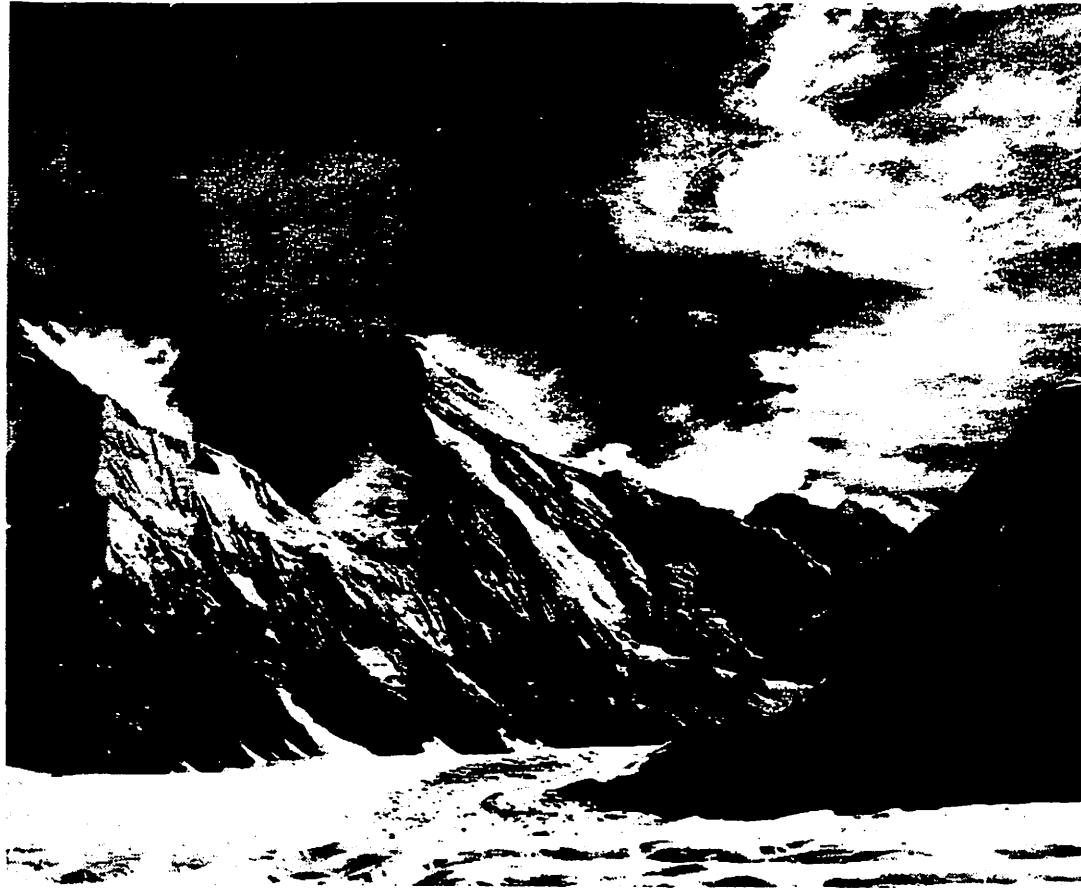
JEVGENI OPUHHOVSKI foto

sipõleti kohal soojendada. Südaõõks olid ka esimesed tipuvallutajad tagasi. Krõbe külm andis lootust, et homme tuleb hea ilm. Nii ka oli. Hommikuvõltses sillerdas päike ja külmagi oli mõõdukalt. Pool kümme hakkasime pihta ja kell 13 jõudsime tipuplatoole. See kõik oli 20. augustil.

Võidu mäetipp kujutab endast kilomeetripikkust suhteliselt tasast lagendikku. Tuli aga leida selle lagendiku kõrgeim, tippu ennast tähistav punkt. Poole tunni pärast leidsimegi ta. Võtsime välja eelmiste vallutajate sedeli ja jätsime sinna oma... Vaade tipust on ülev — ümberringi imposantsed mäetipud, grandioossed liustikud. Pildistasime. Tagasiteel kohtusime Moskva Kõrgema Tehnikakooli grupiga, keda juhtis Everesti vallutaja Edik Mõslovski. Kell 17 olime taas oma telkides Kokšaal — Tau mäeaheliku keskpaigas.»

On teada, et võiducuefooria vähendab tihti peale laskumisel valvsust, mille tulemusena ligi 78% õnnetusjuhtumeid mägedes juhtuvad just tagasiteel. Kuidas kulges teie tagasitee?

«Põhimõtteliselt on see muidugi õige, ent sellise taseme alpinistid ei lase end võidust peibutada. Aga meiegi hulgas oli neid, kellele retk

päris kurnavaks oli osutunud. Pealegi hoiatas Boriss Studenin, et 5100-l meetril on lumerohkuse tõttu suurenenud laaviinoht. Seetõttu alustasime 21. augustil tagasiteed juba kell 8 hommikul, kui miinus-

temperatuur veel lund kinnistas. Keskpäevaks olimegi ohtlikust kohast läbi, jõudsime Diiki kurule. Sealt laskumine võttis aga aega, järsul nõlval tuli olla pedantselt ettevaatlik. Kell 14 olime õnnelikult Diiki

liustikul ja näis, et kõik ohud on seljataga. Nii see aga polnud... Värskest sadanud lund oli kohati puusadeni. Halvim aga oli see, et lumi oli salakavalalt katnud kõik praod. Ja peagi juhtus see, mis juhtuma

pidi: meie noorim, 32-aastane moskvalane Zenja Orlovski lendas prakku. Kui päästjad hetk hiljem kohale tormasid ja juhtunud nägid, et suutnud nad naeru pidada: nelja meetri sügavuses liustikuvetest täitunud praos... ujus meie pesamunast tipuvallutaja, seljakott seljas. Ujus, sest jalad põhja ei ulatunud. Kohe ulatati talle köieots ja mees õngitseti välja. Lähedal asuval moreenil tehti kuivatuspeatust. Päike lausa praadis ja meie supleja võis juba paari tunni pärast jätkata kuivades riietes. Kell 19 jõudsime tagasi baaslaagrisse. Retk oli lõppenud.»

Oled 48-aastasena jõudnud ühe suure alpinismiunistuse täitumiseni, oled saanud Eesti esimeseks lumeleopardiks. Kas mõtted nüüd tagasi tõmbuda?

«Esiialgu küll veel mitte. Kas nüüd lausa noateral käima hakkab, aga mägedesse loodan veel rohkem kui ühel aastal minna. 1984. aastal tähistatakse koduvabariigi fašistlikest vallutajatest vabastamise 40. aastapäeva. Ka alpinistid on otsustanud seda tähtpäeva väärikalt tähistada. Järgmise aasta juulis-augustis sõidame Edela-Pamiiri, et seal tõusta ühele nimetule kuuetuhandelisele tipule ja anda talle Tallinna nimi. Linna täitevkomitee pole meie plaani mitte ainult heaks kiitnud, vaid ka juba eraldanud vajaliku raha ekspeditsiooni läbi viimiseks.»

Vestestunud ainult Kommunismi ja Lenini tipu vallutanud
PREET VÄINASTU